

BRUNSWICK TERÉZ

A martonvásári park százados fáinak közt vidám gyerekek játszottak. Egy kis köztársaságnak tagjai, akinek alattvalóik is vannak: fák, bokrok, a park virágai, lepkéi, madarai. Mind-egyik gyermeknek van egy kiválasztott fája, monogramja is bele van vésve a vén hárs kérgébe. Ha valakit nagyon megszeretnek a Brunswick gyerekek, vagy nagyon meg akarnak tisztelni, beveszik kis köztársaságukba és a nagy tisztás körüli hársakból is ajándékoznak neki egyet. Télen ugyan pár hónapig Budán lakik az egész család, de a gyerekek igazi életének, boldogságának mégis csak a martonvásári park a színhelye, ahol kora tavasztól késő ősziig jókedvűen játszanak. Szerencsére a nevelőnő nem túlságosan szigorú és nyáron a szülők sem zavarják a gyerekek mulatságát. Pedig anyjuk, Brunswick Antalné, Seeberg Anna bárónő, nem igen ismerte a tréfát.

A grófné Mária Terézia legkedvesebb udvarhölgye volt, egész fiatalságát a királyné mellett Bécsben töltötte. Nagyon vigyázott is, hogy gyermekei semmiben sem maradjanak el az udvarnál, fővárosban nevelkedett arisztokraták mögött. Télen mindazt, amit nyáron elmulasztottak, ki kellett pótolni: négy hónapig voltak Budán, ezalatt egyik tanár a másiknak adta a kilincset. Különösen zenére fordítottak nagy gondot, mert ez hagyomány volt a Brunswick családban. De a gyerekek annyira szerettek mind a muzsikát, hogy ez csak örömet jelentett, sohasem kellemetlen kötelességet.

A legidősebb leányt Terézt, akinek volt udvarhölgye iránti szeretetből maga a királyné vállalta a keresztanyaságát, már mint hároméves gyermeket a zongorához ültették. Mindössze hatéves lehetett, mikor Budán, nagy társaság előtt szinte tökéletesen játszott el egy Rosetti koncertet, pedig még olyan kicsi volt, hogy csak párnákra ülve érte el a billentyűket. Az egész társaság lelkesedve ünnepelte a tehetséges csöppséget, aki nemcsak zongorázni tudott, hanem később gyönyö-

rően énekelt és szavalt és nagyon szépen rajzolt is. De bármennyi idejét vette is igénybe a tanulás, azért nagyleány korában sem lett hűtlen gyermekkori paradicsomához, a martonvásári kerthez. Akkor is ismert minden bokrot, minden legkisebb fűszálat, a kert legszerényebb, legigénytelenebb lakóját is számon tartotta, szerette. Odaült az öreg hársak alá, hallgatta a lombok susogását, elmesélte nekik örömét, elsírta bánatát. És gyermekkoraik azok a hűséges barátai most is megértették, mindig megvigasztalták.

Teréz rövid ideig Bécsben is volt intézetben, de azért, amit tudott, nagyrészt egyedül tanulta. Így alig néhány angol órát vett, amikor hazavitték Martonvásárra. Erre elhatározta, hogy egyedül folytatja a tanulást. Magával vitte Wackefield lelkészének szívhez szóló történetét és szótár segítségével olvasni kezdte. Az első oldalon még minden szót ki kellett keresni, de Teréz azért nem vesztette el a türelmét, se bátorságát és mire a könyvet végigolvasta, eltehetette a szótárt, mert már egészen jól tudott angolul.

Brunswick Antal korán, fiatalon halt meg és özvegyét a gazdálkodás ezer gondja úgy elfoglalta, hogy nem is tudott gyermekeivel törődni. De mikor már a második leánya, Josephine is felserdült, belátta, hogy ez így nem mehet tovább. Be kell leányait a világba vezetni, mert a kérők különben nem jönnek el a martonvásári magányba. Befogtak a nagy utazóhintóba és 1799 májusában Terézzel és Josephine-nel Bécsbe ment. Mindössze három hétig akart távol maradni. Összesen 18 napot töltöttek Bécsben, de azért ezalatt a rövid idő alatt is mindent ki akartak élvezni, ami szépet a császárváros csak nyújt. Sőt Brunswickné még ezt a pár napot se engedte teljesen a szórakozásnak szentelni. Első nap rögtön felkeresték Beethovent és megkérték, tanítsa ottlétük alatt a leányokat zongorázni. Teréz a bemutatkozásnál Beethoven egy hegedűre és zongorára írt szonátáját játszotta el, a hegedűszólamot énekelte és játéka annyira megtetszett Beethovennek, hogy örömmel vállalta tanítását. Megígérte, hogy amíg Brunswickék Bécsben lesznek, mindennap elmegy az Aranygriff fogadóba és órát ad a leányoknak. Ettől az egy kötelességtől eltekintve Teréz és Josephine egész nap szórakoztak. De bármennyire élvezték Bécs láttnivalóit, Teréz mégis a Beethovennel töltött órákat tekintette a bécsi tartózkodás fénypontjának. „A drága

Beethoven olyan kedves és udvarias volt, amilyen csak lenni tudott. Néhány szó beszélgetés után alaposan lehangolt zongorájához ültetett, én a hegedű- és gordonkaszólamot énekeltem, de azért mégis nagyon jól játszottam. Mindennap 12-kor jött, de egy óra helyett rendszeren négyig, ötig ott maradt és nem fáradt el kéztartásomat javítani. Ugy látszik, ez a nagyszerű ember meg volt velem elégedve, mert tizenhat nap alatt egyetlenegyszer sem maradt el. Még öt óra felé sem éreztünk éhséget, sőt a jó mama is velünk éhezett, csak a fogadóban voltak nagyon megbotránkozva, mert akkoriban még nem volt szokásban ötkor ebédelni — írja Teréz naplójában.

Teréz persze ki akarta érdemelni mestere megalégedését és szeretett volna rendszeren gyakorolni. Nappal nem volt ideje, éjjeli nyugalmaát áldozta fel a fogadó lakóinak nagy kétségbeesésére. Beethoven annyira megszerette tanítványait, hogy minden szabad percét velük töltötte. Résztvett kirándulásaikon, társas összejöveteleiken, amelyeken az egész Bécsben élő magyar arisztokráciát együtt találta. A két Brunswick leányt mindenki szerette, ünnepelte. Takarékos édesanyjuk a bécsi útra mindössze egy kis könnyű selyemruhát vett nekik, abban jártak reggeltől estig, társaságba, múzeumba, de még kirándulásokra is. De kedvességük, szeretetreméltó lényük mégis mindenkit elragadott, akárhová kerültek, ők voltak a társaság királynői.

A bécsi úttal befejeződött a Brunswick-leányok boldog, gondtalan ifjúsága. Josephine már mint Deym József gróf menyasszonya utazott haza Martonvásárra. Anyja minden kérdés, gondolkodás nélkül adta Josephinet első kéréséhez, pedig az ötvenéves, kalandosmultú Deym grófnak, egy híres műkereskedés tulajdonosának se személyes; tulajdonságai, se társadalmi állása, de még vagyoni viszonyai sem voltak olyanok, hogy a szegény, bájos kis leányt szertefoszlott ábrándjaiért kárpótolhatták volna. És Teréz is egy nagy, szent érzéssel szívében hagyta el a császárvárost.

És ez az érzés ott élt a Martonvásárra visszatérő Teréz, de ott élt Beethoven szívében is. Josephine nemsokára mint Deym József gróf felesége tért vissza Bécsbe és majdnem minden levelében azt írja Teréznek, hogy Beethovennel együtt volt. Teréz is könnyebben jut ezentúl Bécsbe, szükség is van rá ott, különösen mikor Josephinenek kisleánya született, töl-

tött fenn hosszabb időt. És valahányszor együtt volt szerelmével, érzései mindig mélyebbek, igazabbak lettek.

1801-ben Beethoven így ír legjobb barátjának: Most ismét valamivel kellemesebben élek. Többet vagyok emberek között . . . Ezt a változást egy kedves, bájos leány idézte elő, aki szeret és akit szeretek. Két év óta néhány boldog pillanat és most életemben először úgy érzem, boldoggá tette a házasság. A leány, fájdalom, nem az én társadalmi osztályomból való és most természetesen még nem is nősülhetek. Egyelőre így kell hát még tovább éldegélnem,

A szerelmesek nemcsak Bécsben találkoztak, Beethoven sokat volt Martonvásáron meg Korompán is a Brunswick-család vendége. A mestert ilyenkor az egész család, de különösen a fiatal leányok a legnagyobb rajongással vették körül.

Az 1805—6. telén élénk élet volt Budán. Bécsben Napoleon ütötte fel tanyáját, a király Tatára menekült, a nádor meg az arisztokrácia Budán telepedett le. Toscanai Ferdinánd főherceg szenvedélyesen szerette a zenét és az ő tiszteletére, az ő kedvéért egymást követték a zeneestélyek a nádori palotában, Széchenyiéknél, Brunswick éknél. Sokat énekeltek, a basszust a nádor, az altszólamokat mindig Teréz, míg a szoprán meg a tenor állandóan változtak.

A következő nyáron Teréz is, Beethoven is Korompán voltak. A már évekig tartó, de mindig gondosan titkolt szerelem itt most végre megszólalt, a szívek megértették egymást. Teréz Beethoven menyasszonya lett. Ferenc fivére örömmel egyezett bele, hogy Teréz legkedvesebb barátjának legyen a felesége, akit mint művészt olyan nagyra becsült. Csak azt kívánta, tartsák eljegyzésüket addig titokban, amíg Beethoven élete úgy alakul, hogy bátran léphetnek anyjuk elé, beleegyezését kérni.

— Angyalom, Mindenem, Énem! — Ma csak néhány szó, és az is ceruzával — (a Tiéddel!). Csak holnap fogom biztosan tudni, hogy hol lakom; milyen méltatlan időpazarlás is az efféle. De minek is ez a mély bánat, amikor úgylis a kényszerűség beszél. Megmaradhat-e szerelmünk másképp, mint áldozatok árán, avval, hogy semmit se kívánunk? Megváltathatod-e azt, hogy egészen, csakis az enyém légy, én meg egészen a Tied? — Óh, Istenem, tekints a szép természetre és nyugtasd meg e kényszer miatt bánatos lelkedet! A szerelem



Brunswick Teréz

mindent követel és pedig joggal: így vagyok én Veled, Te meg velem; csak nagyon könnyen elfelejted, hogy nekem magamért és érted kell élnem. Ha együtt volnánk, Te se éreznéd ezt fájdalmasnak, meg én se! — Utazásom rettenetes volt, — csak hajnali négykor érkeztem ide. Kevés volt a ló, a posta nem a rendes úton ment, hanem milyen rettenetes úton. Az utolsóelőtti állomáson óvtak, ne utazzak éjjel, egy erdővel ijesztgettek, de ez még csak ingerelt. Pedig nem volt igazam, a kocsinak össze kellett ezen a rettenetes úton törni — feneketlen, rémes országút — postásaink ügyessége nélkül biztosan ott maradtunk volna.

Eszterházy a másik úton nyolc lóval jutott ugyanolyan sorsra, mint mi. De nekem mégis volt némi örömöm, mint mindig, ha valami bajon szerencsésen túlestem. De most siessünk vissza ezekről a külsőségekről lelkünkhöz, — remélem, hamarosan látjuk egymást — még ma sem közölhetem Veled észrevételeimet, melyeket életemre vonatkozólag ezekben a napokban gyűjtöttem. Ha szíveink állandóan egymás közelében volnának, nem gondolnék ilyeneket. De szívem most túlságosan tele van ahhoz, hogy sokat mondhassak Neked, — vannak pillanatok, amikor a szavakat tehetetlennek érzem.

Légy vidám, maradj az én egyetlen, drága kincsem, Mindenem, mint ahogy én is csak a Tied vagyok. Aminek velünk történni kell, ami történni fog, az Istennek kezében van.

Hűségés Lajosod.

Három levele maradt fenn Beethovennek nagy szerelméhez, a „halhatatlan kedveshez.” Teréz arcképét küldte el a „kiváltságos lángésznek, a nagy művésznak, a jó embernek”. Azután egyszerre, hirtelen bevégződött ez a gyönyörű regény, aminek pedig két, egymáshoz annyira méltó szívet kellett volna örökre összefűzni. Mi volt ennek az oka? Ki tudhatja . . . Talán az előítélet, ami még Beethoven személye, nagysága előtt se hajtott térdet, vagy talán a művész nyugtalan lelke riadt vissza a hosszú, sokszor reménytelennek látszó várakozástól, érezte megalázónak a titkolódzást — ezekre a kérdésekre senki sem tud felelni. Titkukat magukkal vitték a sírba. Csak annyit tudunk, hogy Beethoven nem volt többé soha szerelmes és Teréznek a szíve sem szólalt meg többé —

bár ő félszázaddal élte túl a szakítást. Az emberiségért, családjáért, az elhagyott, szegény gyermekekért élt és dolgozott, de szívét egy embernek nem adta oda soha.

Teréz úgy érezte, életének regénye evvel a szomorú akkorddal örökre lezárult. De anyja ebbe sehogy sem akart belenyugodni. Karlsbadba, Franzensbadba vitte leányát, remélte, hátha mégis megtalálja azt, akivel szívesen osztaná meg életútját. De hiába próbált bármit: Teréz már megtalálta, megállapította életcélját. Segíteni fog szegény Josephinének, aki négy apró gyermekkel olyan fiatalon maradt özvegy. Karlsbadból haza se ment. Nővérével és két kis unokaöccse vei egyenesen Gothába utazott, Salzmannhoz, a híres pedagógushoz mentek, hogy a két fiú neveléséhez útbaigazítást, tanácsot kérjenek. Josephine gyengéd, poétikus lelkét azonban visszariasztotta Salzmann nevelési rendszerének merev, katonás szelleme. Nem is hagyta nála fiait, hanem tovább mentek Svájcba, ahol a modern pedagógia apjának, Pestalozzinak világhírű intézete volt. Hat hétig voltak a neveléstudomány úttörőjének vendégei, de bár mindentől, amit láttak, el voltak ragadtatva, Josephine mégsem tudta magát rászánni, hogy gyermekeitől megváljon. Pestalozzinak egyik tehetséges tanítványát hívta meg gyermekeihez nevelőnek, azután útra keltek, hogy Olaszországon át hazamenjenek, Martonvásárra.

Ez a hat hét, amit Teréz Pestalozzival együtt töltött, döntő befolyással volt egész életére. Ekkor ébredt fel érdeklődése a népnevelés iránt, mert itt, az yverduni telepen látta, hogy milyen fejlődési lehetőség nyílna meg az emberiség előtt, ha a gyermekek nevelése gondos és szakértő kezekben volna. Ez a meggyőződés gyökeret vert Teréz lelkében és ebből fejlődött ki később a kisdedovók korszakalkotó eszméje.

Hazafelé vezető útjuk első fele csodálatosan szép volt. De Genfben Josephine súlyosan megbetegedett és csak hat hét múlva erősödött meg annyira, hogy tovább mehettek. Az orvos a pisai fürdőket ajánlotta, hogy a beteg ott majd teljesen meggyógyul és ezért se tanácsra, se lebeszélésre nem hallgatva, januárban elindultak, hogy a Mont Cenis hágón át Olaszországba jussanak. Az átkelés a hágón életveszélyes volt, de Teréz még így is élvezte a havasok fenséges téli pompáját. Utazásukat megelőző napon óriási havazás volt, úgyhogy ko-

csijuk előtt utat vágtak a hat láb magasan fekvő hóban. Órákig az eltemetés veszélye fenyegette őket, amikor meg szembejövő öszvéreknek kellett utat engedni, majdnem egy szakadékba zuhantak. És kocsijuk keresztük sorfala között haladt, amiket az átkelésnél szerencsétlenül járt utasok emlékére állítottak a menedékházban lakó barátok. De végre szerencsésen feljutottak a csúcsra és onnan alig mentek egy pár órát lefelé, amikor negyven fok hidegből szinte átmenet nélkül értek az olasz tavaszba. Virág, gyümölcs, mosolygó, jókedvű emberek fogadták a merész társaságot, nem győztek csodálkozni, hogy Teréz beteggel és két gyerekkal vállalkozott erre a kalandos útra. Másnap este végre egy előkelő vendégfogadóban pihenhették ki az útnak minden fáradalmát.

A telet és tavaszt Olaszországban töltötték, ahol Josephine egészsége lassan helyreállt. Egész utazásuk alatt velük volt Stackelberg báró, egy estlandi nemes, akivel még Yverdunben ismerkedtek meg. Ez a különös ember már hét év óta utazgatott szerte a világban, tanulni, tapasztalatokat gyűjteni. Most éppen a nevelés problémái foglalkoztatták. A szép, fiatal özvegy nagyon megtetszett neki, felajánlotta Josephinének, segítségére lesz fiai nevelésében. Teréz érezte, hogy reá tulajdonképpen nincs is már szükség, nővérénél, a fiúknál feleslegessé vált és ezért jövődő sorsán kezdett gondolkodni. A népnevelés eszméje akkor érlelődött meg szívében, el is határozta, hogy hazatérésük után egész életét ennek a feladatnak szolgálatába állítja.

Annyira megszerették Olaszországot, hogy szinte nem is tudtak a hazautazásra gondolni. De júniusban újra kitört az osztrák-francia háború, úgyhogy most már sietve kellett útra kelni. Pedig ellenséges hadseregeken keresztül ez nemcsak kalandos, de veszélyes vállalkozás is volt. Brunswickné és Ferenc fivérük már az yverduni kirándulás miatt is haragudtak. Az olaszországi tartózkodás sem volt cseppet sem ín্যükre és ennek kifejezést is adtak, amikor a kiránduló társaság Stackelberg kíséretében megérkezett. A titokzatos észti nemes személyét mind a ketten ellenszenvesnek találták és így érthető, hogy anyját mennyire megrendítette, mikor Josephine kijelentette, hogy szereti Stackelberget és feleségül megy hozzá. A család ellenkezése, kérése, könyörgése semmit sem használt. Josephine keresztülvitte akaratát, megesküdött

Stackelberggel. Közben a császár békét kötött Napóleonnal és így Josephine, férje, gyermekei visszamehettek Bécsbe. De itt a várt nyugodt élet és boldogság helyett csupa gond és kellemetlenség várt a szerencsétlen fiatal asszonyra. Deym vagyona, üzlete a lehető legziláltabb állapotban maradt. Második férje álmodozó lélek, akinek az élet praktikus oldaláról fogalma sem volt. Olyan tehetetlenül nézte Josephine vagyonának pusztulását, hogy Teréznek kellett Bécsbe sietni, menteni, ami még menthető. Azt is neki kellett megakadályozni, hogy legalább a gyermekeket ne vegye el Deym rokonsága anyjuktól. Reggeltől estig egyik hatóságtól a másikhoz futott, kilincselte, hogy nővérén valahogy segítsen.

Végre belátta Josephine, hogy Bécsben nem maradhatnak, Deym bonyolult üzletét nem tudják vezetni, ha pedig hagynak mindent a maga útján, akkor rövidesen semmijük sem lesz. Vettek hát Morvaországban egy kis birtokot és odaköltöztek. Teréz is velük ment, mert már Bécsben is ő foglalkozott a fiúk nevelésével, tanításával. De egy szerencsétlen kimenetelű pörrel ezt a birtokot is elvesztették. Vissza kellett menniök Bécsbe. Teréz azért ott is tovább tanította a fiúkat, sőt, hogy velük haladhasson, megtanult görögül. Legkisebb unokahúgát, Minónát, aki keresztlánya is volt, egészen ő nevelte. És mikor már úgy látszott, hogy minden rendbe jön, Stackelbergen ismét erőt vett nyugtalan vére, ami már egyszer elűzte hazájából. Elhagyta Josephinet, hogy három kisleányával visszatérjen Estlandba. A gyermekeket oda kellett adni apjuknak, pedig Teréz szemefénye, a kis Minona, akkor mindössze másfél éves volt. Ekkor Teréz a két Deym fiút intézetbe adta, a két lánykát meg hazavitte Martonvásárra.

Multak az; évek, de Teréznek soha nem volt ideje magával törődni. Szíve bezárult, Podmaniczky Károly báró, akit a magyar Sokratesnak hívtak és akit Széchenyi István kora egyik legkiválóbb szellemének ismert el, hiába kérte többször is, hogy legyen a felesége. Teréz érezte, hogy Beethoven után ő már senkit sem tudna igazán szeretni, kötelessége pedig nővére, húgai, öccsei mellé állítja, akiknek nagy szükségük van az ő szerető, áldozatkész gondoskodására.

1818-ban már harmadik éve volt Magyarországon rossz termés. inség, nyomor mindenütt. Az éhhalállal küzdő szerencsétleneken segíteni kellett valahogy. A mozgalom élére Jó-

zsef nádor második felesége, Hermina főhercegnő állt. Az ő védnöksége alatt szervezte meg Teréz Buda jótékony asszonyait, megalakította az első magyar nőegyletét. Most igazán elemében volt. Dolgozhatott, segíthetett. Nemcsak idejét, erejét, nagyszerű lelkesedését adta a szegényeknek, anyagi áldozatoktól sem riadt vissza, csakhogy minél többnek, minél többet adhasson.

Angliában néhány lelkes gyermekbarát a nyomor enyhítésére kiseddóvokat alapított. Mikor Teréz az egyik kezdeményezőnek, Wilderspinnek erre vonatkozó könyvét elolvasta, boldogan találta meg mindazoknak a problémáknak szinte tökéletes megoldását, amik yverduni tartózkodása óta szünet nélkül foglalkoztatták. Követni akarta Pestalozzi példáját, megmenteni ezt a sok gyereket, akik a nyomornak, elhagyottságnak esnek áldozatul. De minden igyekezete hiábavaló volt. A népnek nem nevelésre, hanem engedelmességre van szüksége, volt terveire a válasz. Senki sem akarta Terézt megérteni, se támogatni. De az évekig tartó eredménytelen küzdelem se törte meg erejét, ingatta meg elhatározását. 1828-ban Budán, a Krisztinavárosban, megnyílt az „Angyalkert”, az ország, a kontinens első óvodája, amit Teréz saját költségén rendezett be száznyolcvan gyereknek, Tanítónak Kern Mátét, a gyermekvédelem lelkes munkását hívta meg. És amit a szóbeli propaganda nem tudott megcsinálni, azt a példa egyszerre érte el. Az országban egyre-másra alakultak kiseddóvók, úgyhogy nemsokára kilencven otthona volt a szegény, elhagyott gyermekeknek. Teréz büszkén, boldogan látta tervei megvalósulását. Dolgozott. Minden idejét az apró gyermekek iskolája fejlesztésére fordította. Az óvodák fenntartására egyesületeket szervezett, következő feladatának pedig magyar tanítónők nevelését tekintette. Azt akarta, legyenek munkatársai, akik ezt a palántát ápolják, hogy nemzeti szelvényben fejlődjenek, mert csak akkor fog igazán virágozni, gyümölcsöt teremni. Fiatal leányokat gyűjtött maga köré, akikkel naponta néhány órát az Angyalkertben töltött, hogy ott készüljenek elő hivatásukra.

De nemcsak a szegény, istápolásra szoruló gyermekekkel tördött, a felnőttekről se felejtkezett meg. Műhelyeket rendezett be, ahol szegény, beteges, öreg emberek, akik már nem tudnak egész nap dolgozni, egy kis munkához, keresethez jut-

hattak. Cselédiskolákat állított fel, hogy az alsó néprétegek szellemi, erkölcsi színvonalát emelje. Naponta százszámra írt leveleket, gyűjtött, agitált, tanult és tanított, úgyhogy még a késő éjszaka is íróasztalánál taláta. Pedig nappal sem pihent. Akkor is megfeszített erővel dolgozott, hogy minden kötelezettségének eleget tegyen. Szinte a csodával határos, hogy évekig győzte ezt a munkát, aminek elvégzésére csak a legnagyobb lelkesedés, legodaadóbb szeretet adhatott erőt.

Aztán még egy nagy öröm érte. Legfiatalabb hűgának férje, Teleki Imre gróf, arra kérte, vegye Blanka leányát néhány évre magához, mert a hosszúfalusi magányban bizony szomorú élete van egy fiatal leánynak. Nincs alkalmja tanulni, egy kicsit társaságba menni. Tehetséges unokahűgának, a szabadságharc későbbi mártírjának nevelése nagy öröm, igazi felfrissülés volt Teréznek, kárpótolta sok bánatért, súlyos veszteségért. A halál bőven aratott ezekben az években a Brunswick-családban, magával vitte szegény, sokat szenvedett Josephinet is. De akármilyen történt is a rokonságban, Teréz azért nem felejtkezett meg tágabb családjáról, a szenvedő emberiségről. Ami Pesten a szegényekért, az elhagyott gyermekekért történt, azt mind ő kezdeményezte. Ő adta az eszmét, ő dolgozott, pénzt, időt, fáradságot szívesen áldozott, ha úgy érezte, hogy valakin segíthet. Néha évekig dolgozott minden eredmény nélkül, de azért se hitét, se bátorságát nem veszítette el. Tudta, hogy nem építhet fel, nem hozhat mindent tető alá. De érezte, azért nem szabad csüggednie. Egyengeti az utat, majd jönnek utána mások, szerencsésebbek, fiatalabbak, akik befejezik, amit elkezdett.

Munkásságának híre nem állt meg az ország határán. Bécsben őt kérték meg, hogy az első óvodát megszervezze, 1833-ban Bajorországba hívták, ahol az udvar és az arisztokrácia a legnagyobb 'szeretettel és megértéssel támogatta a népnevelés javítására irányuló munkáját. Nyolc hónapot töltött Münchenben és Augsburgban, azután utazni ment. Négy évig vándorolt Európában. Bejárta Olaszországot, Franciaországot, Angliát, ahol először persze Wilderspint kereste fel. Útjáról rengeteg eszmével, értékes tapasztalattal tért haza. De hiába volt olyan lelkes, tele munkakedvvel. Olyan kevés megértést, jóakaratot tapasztalt, olyan kevesen támogatták, hogy

fájó szívvel kellett legszebb tervei megvalósításáról lemondania.

Eszméi termékeny talajra is hullottak. Unokahúga, Teleki Blanka grófnő, 1846-ban nyitotta meg az első magyar leánynevelő intézetet. De jött 1848, a katasztrófa, Teleki Blankát elfogták és tíz évi várfogságra ítélték. Terézt teljesen összetörte Blanka tragédiája. Most már csak azért élt, hogy segíthessen, akin csak tud. Horváth Mihályt is az ő közbenjárására vitték ki mint Prónay bárónő inasát Lipcsébe, így mentették meg ezt a kiváló tudóst a rémuralom véres bosszújától.

Teréz öregsége nagyon, nagyon szomorú volt. Magyarország letiporva, ezer sebből vérzett, családjá tagjai egymás után dőltek ki mellőle. Meghalt Ferenc öccse, akit annyira szeretett, akit Teréz őszinte fájdalmára, felesége teljesen elidegenített tőlük. De nemcsak kortársait kísérte ki a temetőbe. Testvéreinek gyermekei, sőt unokái is megelőzték, úgyhogy szegény öreg asszony lassanként egyedül maradt a szabadságharc utáni gyászos években. Legjobban unokahúgai, a Teleki-leányok sorsa sújtotta le. Blanka a kufsteini vár rabja, Emma férje meghalt, a fiatal özvegy két kis gyermekével Drezdában élt, ott várta az idők jobbrafordulását, Blanka szabadulását.

Teréz gyermekkorá óta lelkiismeretesen vezette naplóját, minden napnak feljegyezte eseményeit. Mikor Blankát elfogták, házkutatást tartottak nála, a lefoglalt írások közt volt Brunswick Teréz naplója is. Így veszett el ennek a nagyszerű életnek hű és igaz képe. De Teréz még hetvenkilenc éves korában is olyan friss volt szellemileg, hogy hozzáfoghatott mindannak feljegyzéséhez, amire hosszú, eseményekben és érzésekben egyformán gazdag életéből még emlékezett. Felidézte a múltat, örömeit és csalódásait, kevés rózsával, sok tövissel szegett életútját. És így, bár csak vázlatos feljegyzésekben, mégis előttünk áll ennek a csodálatos asszonynak az élete.

Brunswick Teréz nagyot akart. Tudott is volna nagyot alkotni. De megelőzte korát, nem értették meg, nem támogatták, így csak utat mutathatott mindazoknak, akik utána jöttek. Emlékét tanítványainak hálája őrzi és az a nagy szerelem, ami glóriát von a „halhatatlan kedves” homlokára.

Benedek Rózsi.